

Editorial

Vážené čtenářky a vážení čtenáři,

K obvyklým květnovým tématům jako je láska a práce, přidáváme letos zamyšlení nad koncepty jako je sexualita, důvěra, vzdělávání či občanská angažovanost. Tyto zdánlivě nesouvisející náměty se v následující příspěvcích z dílny oddělení Studia sociální struktury točí kolem široce vymezeného tématu vztahu společenských hodnot a struktury společnosti.

Začneme s tématy nejvíce rezonujícími s jarem, tedy mládím a sexualitou. První text se zamýšlí nad tím, jaké poselství vysílá časopis pro mladé, Bravo, svým čtenářům ohledně lásky, sexu a trápení.

Hodnoty spojené s nazíráním na odlišnou sexualitu a nerovnosti ve společnosti dané příslušností k sexuální menšině si bere na mušku článek, který zkoumá mediální zobrazení homosexuality.

Hodnotám ve vzdělávání se věnuje příspěvek stopující aktuální reformu školství a debatu mezi Ministerstvem a vyučujícími, kteří nešetří kritickými názory na internetových diskusích.

Anglický článek se ptá, zda je vhodné uplatnit koncept sociálního kapitálu v postkomunistické společnosti, která měla v období minulého režimu negativní zkušenost s nucenou participací ve veřejném životě.

Z podobného soudku je i další text, který uvažuje nad tím, nakolik se podepsalo období totalitního zřízení na tom, jak Češi důvěřují ostatním lidem a veřejným institucím.

Příjemné jarní čtení Vám přeje,

Marta Kolářová

marta.kolarova@soc.cas.cz

Příští číslo z produkce oddělení Sociologie vzdělání a stratifikace bude věnováno například mechanismům reprodukce vzdělanostních nerovností či modelům přijímacího řízení na vysoké školy

«Teorie pro všechny»

»

„Když můžeš dělat, co se ti líbí, je to ideální situace“: Socializace médií na příkladu rubriky „Láska, sex a trápení“ v časopise Bravo

Klíčová slova: média, sexualita

Socializace skrze média

Jak přistoupit k analýze mediálních obsahů a jejich vlivu na socializaci? Především je potřeba se oprostit se od naivního vnímání vlivu médií jako přímo působící a téměř neomezené síly.

Média jsou sice podle různých výzkumů téměř vždy na jenom z prvních míst důležitosti jakožto zdroj informací o partnerství a sexu (dalšími významnými zdroji jsou vrstevníci a škola) a pro věkovou skupinu 12 - 14letých jsou média v tomto ohledu pravděpodobně vůbec nejvýznamnějším zdrojem (Levesque 2007). Mediální obsahy se ovšem neodrážejí v myslích jejich konzumentů jako v jakémsi zrcadle, ale jsou jimi více či méně aktivně integrovány do již předem existujících interpretačních rámců. Proto je nejen možné ale dokonce pravděpodobné, že stejné „poselství“ bude znamenat pro různé lidi různé věci a bude mít také diferencované dopady. Média navíc působí vždy v kontextu dalších socializačních činitelů – rodiny, vrstevníků, školy/práce, komunity, v které se jedinec pohybuje, právního systému a systému hodnot dané společnosti (Arnett 1995). Uživatelé médií se také samozřejmě liší v charakteristikách jako je věk, existující tendence v chování, kognitivní schémata a zastávané hodnoty. Například rozdíl mezi kognitivní a emocionální úrovní 12letého a 15letého může být propastný (Langmeier, Krejčířová 1998).

Navíc - uživatelé médií mají různou motivaci pro jejich „konzumaci“ (zábava, poučení, výplň času nebo například zapadnutí do vrstevnické skupiny). Lze předpokládat, že Bravo, které je ve věkové skupině 12- 15 let nejčtenějším časopisem, naplňuje všechny tyto funkce, ovšem v různé míře pro různé uživatele.

Média mají jakožto socializační činitel několik zvláštností odlišujících je od ostatních „mediátorů hodnot“. Zaprvé, socializace skrze

média je anonymní a do značné míry jednosměrná [1]. Zadruhé, mediální nabídka je velmi široká a přímá kontrola mediálních obsahů ze strany společenských institucí je velmi nízká [2]. Mladí lidé si tedy mohou z nabídky na mediálním trhu vybírat a tak zde probíhá spíše „sebe-socializace“ spíše než direktivní vštěpování postojů a hodnot.

Ve všeobecnosti lze sice říci, že častá a motivovaná konzumace sexuálně orientovaných obsahů vede k výraznější akceptaci stereotypních a „ležérních“ postojů k sexualitě s vyššími očekáváními ohledně počtu a intenzity sexuálních zkušeností. Ovšem významy sledované v médiích se posilují a zvýznamňují, pokud je to samé pozorováno i v mimomediálním světě.

Toto vše je dobré si uvědomit před tím, než začneme mediální data analyzovat.

Láska, sex a trápení

Láska sex a trápení je dvojstrana [3] v časopise Bravo, sloužící jako poradna pro čtenáře – především v oblasti sexuality a partnerských vztahů, ale často se zde odpovídá i na otázky související s psychologickými a zdravotními problémy atp. V tabulce 1 vidíme kategorie témat, jak se v rubrice objevovaly v ročnících 2007 a 2008.

Tabulka 1: Kategorie a subkategorie dle obsahu příspěvků rubriky Láska, sex a trápení

sexualita	sexuální problémy (dysfunkce)
	sexuální orientace
	Bezpečný sex (sexuálně přenosné nemoci a ochrana před nimi, zabránění nechtěnému těhotenství)
	sexuální uspokojení
	strach týkající se sexu
problémy ve vztazích k okolí a k sobě samému	šikana
	problémy s rodiči
	nedostatek sebevědomí
partnerské vztahy	rozchody
	problémy ve vztahu
	neopětovaný vztah
zdraví	hygiena
	nemoci
	psychické problémy (zejména deprese)

Na dvoustraně je obvykle 6 až 8 čtenářských dotazů. Dotazy i odpovědi jsou velmi krátké (dotaz okolo 60 slov, odpověď nejčastěji v rozmezí 150 až 200 slov), mezi těmito krátkými texty jsou na stránkách žánrové fotografie více či méně odhalených mladých lidí (jde o žánr více či méně erotický, v žádném případě ne pornografický) [4]. Kromě dotazů a odpovědí bývá téměř vždy zařazena rubrika „tenkrát poprvé“ popisující první sexuální zážitky nebo rubriky „naše láska“ (partnerský vztah) a „můj příběh“ (v podstatě zbytková kategorie). Zde sdělují „čtenáři čtenářům“ příhody ze svého života [5].

Na dotazy čtenářů odpovídá sexuoložka MUDr. Hanka Fífková. To, že autorkou odpovědí je lékařka (její titul je uveden spolu s jménem a fotografií v úvodu rubriky), má za (pravděpodobný) efekt zvýšení důvěryhodnosti odpovědí. Fífková se v odpovědích staví do role

odbornice („V období puberty, kdy se mladí lidé rychle psychologicky vyvíjejí, potřebují nové a odlišné vzory než ty, které jim v dětství poskytovali sami rodiče.“ č.19/2008), ovšem rozumějící a empatické (což se ukazuje například na způsobu oslovení v úvodu odpovědi – „Ahoj Kláro“; „Milý Petře“; č.8/2008). Její jazyk je spisovný, ale vyhýbá se odborným výrazům i složitým jazykovým vazbám. Jednotlivé dotazy a odpovědi mají formu, která usnadňuje jejich pochopení a také identifikaci s aktéry.

Věk tazatelů je v drtivé většině uvedených dotazů mezi 12 a 18 lety. V samotném časopise nenalezneme žádné další informace o tom, jak jsou dotazy vybírány, ovšem lze předpokládat že autoři rubriky vybírají dotazy, které pokládají za důležité, které podle nich prezentují významné problémy, s jejichž možným řešením by se měli čtenáři Brava seznámit a v tomto smyslu představuje tato rubrika záměrný „výchovný prostředek“.

Názory časopisem v rubrice prezentované jsou liberální – tím míním, že hlavním měřítkem správnosti určitého jednání není nějaký tradiční morální kodex a není jím ani sociální okolí adolescentů, jak také ukazují následující úryvky z odpovědí:

Neměla by ses do ničeho, co by ti bylo nepříjemné nutit. (23/2007)

Prosím tě, nijak si to [masturbaci] nezakazuj - nic se nemůže stát. (17/2007)

Svou sexualitu totiž nijak měnit neumíme, je nám vrozena a máme ji na celý život. Když můžeš dělat co se ti líbí, je to ideální situace. (02/2008)

Hlavním měřítkem je zdraví adolescentů a jejich emoční i fyzické uspokojení. S tím je spojena neautoritativnost, tolerance k experimentům (pokud tyto nevedou k poškození zdraví) a snaha

zvýšit tazajícím sebevědomí.

Můžeme se smát problémům s nedostatečným nebo příliš mohutným ochlupením nebo s akné, ovšem to by bylo povrchní. Nejde pouze o poradnu, kde se mladí lidé dozvídají co s pupínky na intimních partiích svého těla nebo jak dosáhnout orgasmu. Bravo skrze svou rubriku pomáhá naplňovat několik „socializačních funkcí“:

- Kontrola impulzů (zde především sexuálních, ale také únikových nebo sebedestruktivních)
- Příprava na hraní sociálních rolí (mezi přáteli, partnery, ve škole)
- Nalezení a kultivace životního směřování (na co mám právo, o co bych měl usilovat)

Literatura

Arnett, J. 1995. „Adolescents' uses of media for self-socialization.“ *Journal of Youth and Adolescence*. Vol. 24, Iss. 5; pp. 519-533

Brown, J. J. Steele, 1995. „Adolescent room culture: Studying media in the context of everyday life“. *Journal of Youth and Adolescence*. New York: Oct 1995. Vol. 24, Iss. 5; pp. 551-565

Langmeier, J. D. Krejčířová. 1998. *Vývojová psychologie*. Praha. Grada.

Levesque, R. 2007. *Adolescents, media, and the law: what developmental science reveals and free speech requires*. Oxford. Oxford University Press.

Martin Vávra

martin.vavra@soc.cas.cz

Článek vznikl s podporou MŠMT ČR (kód D06014).

[1] Není samozřejmě úplně jednosměrná a stejně jako se dnes zkoumá efekt „socializace rodičů“ jejich dětmi, tak by bylo možné zkoumat vliv konzumentů na obsah médií.

[2] Něco jiného je ovšem fakt, že mediální obsahy jsou značně ovlivněny ekonomickými vztahy (například reklamou) a také něčím, co bychom mohli nazvat společenskou hegemonií.

[3] Která je v některých číslech doprovázena další nebo předchozí stránkou či dvojstránkou věnovanou některému z témat, které se objevují v rubrice Lásky, sex a trápení. Tyto „doprovodné“ stránky ovšem již nemají formu čtenářských dotazů a redakčních odpovědí ale jsou autorskými texty redakce (ne nutně české – české Bravo řadu textů přebírá z německé verze).

[4] Význam fotografií bychom při podrobnější analýze neměli opomíjet, protože pravděpodobnost, že chování popsané v médiích bude napodobováno závisí na vnímané atraktivitě a charismatu postav, které jsou s mediálními obsahy spojeny.

[5] Nepřísluší mi zde samozřejmě hodnotit pravdivost těchto zpráv. To se týká i ostatních textů v rubrice.

»

Sexualita v médiích: queer je stále divné?

klíčová slova: média, menšiny, nerovnosti, sexualita

Homosexualita už dávno není médii přehlížena. 90. léta přinesla zejména na Západě boom gay a lesbických televizních postav, takže by se mohlo zdát, že žijeme v homosexuální společnosti. Muži gayové se dostali na mušku inzerentů, kteří v nich od 90. let spatřovali mezeru na spotřebním trhu, a i lesby v této době zažily svých patnáct minut mediální slávy. Dnes bychom neuspěli s kritikou, že gayové a lesby jsou v médiích neviditelní. V mediální oblasti se odehrály velké změny, vznikly nové rolové modely a kulturní ikony pro mladé lesby a gaye, veřejnost více akceptuje coming out queer celebrit. (Raymond 2003).

Přesto i dnes, po vlně mediálního zájmu o sexuální menšiny, můžeme nadále mluvit o určité formě zneviditelňování neboli „normalizaci“ homosexuality.

Kritická analýza diskurzu mediálních obsahů identifikovala pět způsobů, jak média zobrazují homosexuální jedince a problematiku. Studie Kuhara (2003) představuje jedinečnou výpověď o mediální realitě východního bloku v 70. až 90. letech, jenž do značné míry kopíruje i proměny diskurzu na Západě. V reprezentaci homosexuality v médiích našla tyto aspekty:

1. medikalizace, která nahlíží tuto sexuální orientaci jako nemoc, něco nepřírozeného a patologického. Zejména v 70. a 80. letech se homosexualita spojuje s AIDS, homosexuálové jsou zobrazováni jako nebezpeční přenašeči HIV.

2. sexualizace. Média redukuje homosexualitu na sexuální akt. Obsese sexem se v médiích objevuje zejména s domnělou vysokou promiskuitou a v souvislosti toho, že homosexuálové provozují sex jen pro potěšení, ne pro reprodukci. Tato reprezentace převládala do poloviny 80. let. Šlo však zejména o muže, obrázky leseb zůstaly asexuální.

3. utajení. Odlišná sexualita bývá v médiích konstruována ve spojení s pocitem viny, ostudou, odmítnutím, až zločinem. Coming out je vlastně takovým doznáním viny. S tím se pojí skandalizace homosexuality, uváděné v žánru senzace, kuriozit.

4. stereotypizace. I přes výraznou změnu se média i nadále držela rigidních schémat: gayové jsou prezentováni jako zženštilí, lesby jako maskulinní, homosexuální páry se rozdělují na představitele ženské a mužské role.

V amerických médiích, ačkoli se v 90. letech zlepšilo pokrytí gay a lesbických témat, dochází i nadále ke stereotypizaci (gayové jsou kadeřníci, muži v barech, v černé kůži, muži s AIDS, a

lesby v rolích vražedkyň, sadistických dozorkyň, či asexuálních starých panen) (Moritz 1995). Lesbické vztahy slouží k upoutání pozornosti diváků, jsou to zejména slavné polibky žen (v seriálech Ally McBeal či Přátelé).

Lesbické ženy, ačkoli jsou obecně méně zobrazovány než muži gayové, se na začátku 90. let staly zajímavými pro masmédia. Tato vlna změny reprezentace se označovala jako lesbian chic (lesbická elegance či vkus). Lesby se najednou dívaly se z titulních stran známých časopisů (Vanity Fair atd.), psalo se o lesbických celebritách nebo o privilegovaných krásných lesbách z městské vyšší třídy. (Moritz 1995).

V souvislosti se zvýšením mediální reprezentace došlo ke komodifikaci homosexuální identity, v současnosti jsou sexuální menšiny hlavně ekonomickými subjekty a konzumenty. Potenciál pro expanzi spotřeby na tzv. "gay trhu" je založen na představě, že gayové jsou bohatí a vzdělaní, vyznačují se náročnou spotřebou a zájmem o módu, nemusí zajišťovat rodinu a mohou utrácet (Fejes 2002).

5. Přes všechn zájem médií dochází k heterosexuální normalizaci, tzn. že obrazy homosexuality jsou konstruované pro heterosexuální diváctvo. Homosexualita je přijatelná jen jako depolitizovaná a neohrožující heterosexuální svět. Pozice marginalizovaných závisí na toleranci většiny. Čím víc se queer začleňuje, tím neviditelnější se stává. (Kuhar 2003). Navíc je lesbám podle Moritz (1995) stále upírán hlas a voyeristické fotografie je znázorňují jako sexuální objekty. Ty, které nenaplnují rasové, třídní a vzhledové normy jsou opět marginalizovány.

V projektu zaměřeném na mediální předávání hodnot dětem a mladým lidem, jsem zkoumala, jak se reprezentují sexuální odlišnosti v časopise Bravo. Provedla jsem výzkum ročníku 2008 pomocí etnografické mediální analýzy. Bravo staví příběhy a texty na dominantním pojetí sexuality, heterosexuality je normou, nicméně se zde objevilo také několik větších případů zobrazování queer tematiky.

Jedním z nich je konstruování homosexuality u celebrity jako součást životních excesů. Herečka Lindsay Lohan se objevila v několika vydáních kvůli svému vztahu se ženou („Miluje holku!"). Jejich vztah je viditelný, ale zároveň není uznávaný a prochází v časopise normalizací. Jednak se to děje pomocí stereotypizace. Na obrázku vidíme v popředí Lohan s typicky femininími rysy (dlouhé vlasy, make-up, minišaty s výstřihem) a v pozadí její přítelkyni s krátkými vlasy v saku a kalhotách. Dochází tu k replikaci heterosexuálních rolí ve vztahu a rámování lesbického vztahu pojmy z heterosexuálního slovníku („Lindsay a její „kluk"). Lohan je v Bravu velmi často propírána kvůli problémům s drogami a řízení pod vlivem alkoholu. Homosexualita je tak v tomto kontextu nahlížena jako výstřelek. Homosexualita není brána jako svébytná sexualita, je to úlet celebrit, který je pro média zpřestřením, pikantérií.

Specifický případ tvoří z několika čísel Brava poskládaný příběh o líbání dívek. Je to variace na známý polibek zpěvačky Madonny s Britney Spears na předávání cen MTV v roce 2003. Zpěvačka Katy Perry využila této stylizace a prorazila s hitem I kissed a girl I liked it (Políbila jsem dívku a líbilo se mi to). Text songu mluví o tom, že zkusíš, jaké to je políbit holku, že je zvědavá, ale ne zamilovaná, protože má kluka. Polibek mezi dívkami se zde nechápe jako součást vztahu, jako lesbická orientace, ale jako projev období experimentů v mládí. Text písně i širší kontext Brava dává důraz na normální heterosexuální vztah. Cestu experimentů a dočasné období nejasnosti sexuální orientace vyústí ve šťastný konec – Perry je zadaná a „má správného kluka". Příběh je uzavřen potvrzením heterosexuality („polibky od kluků holt chutnají nejlíp").

Bravo se vrací k tématu jako senzaci přímo na titulní stránce (č.19) s popisem „Přísně tajné! Je fakt na holky?" (aspekt utajení). Najdeme tu zpěvačku vyfocenou s mladičkou herečkou, jak špulí rty, s textem, který poukazuje na tenkou hranici mezi dívčím přátelstvím a intimním kontaktem. Dvě mladé krásné ženy jsou zobrazeny s erotickým podtextem jako objekty pro heterosexuální mužský pohled. Ovšem v tomto typu média to nemůže překročit hranici líbání, které je u dívek relativně dovolené.

Co ovšem prochází ženám celebritám, to si nemůže dovolit mužská hvězda. Dokladem genderových nerovností při zobrazování homosexuality je příklad mladého herce Zaca Efrona. Obálka č. 6 upozorňuje: „Zac Efron má problém! Je tato fotka důkazem homosexuality?". Bravo zde opět používá slovník utajení/odhalení a skandálu. Nařčení z homosexuality způsobilo zveřejnění fotografie, jak Efron (údajně) líbá polonahého mladého muže na tvář. Největším problémem je podle Brava zájem firmy Disney, producenta muzikálů, jemuž by kvůli hercově homosexualitě rapidně poklesly zisky, neboť by Zac přišel o fanynky. Bravo naznačuje, že u obyčejných kluků by homosexualita nebyla problémem, ale tohle je idol všech dívek. Redakce dává do kontrastu kulturní rozdíly USA, kde je prý coming out mnohem těžší než v Evropě a sexuální menšiny stále musí bojovat za uznání. To je příklad relativizace problému, netolerantní jsou ti druzí, ne my.

Na základě analýzy Brava nelze prohlásit, že by homosexuální tematika absentovala, nicméně lze poukázat na výrazné projevy stereotypizace a normalizace kategorie queer. Ty se projevují v toleranci „neškodných" forem homosexuálních projevů (polibek, ale pouze u žen), ve spojování homosexuálního chování s dočasnými experimenty mládí a kategorizování sexuality do binárních položek (bez překračování hranic - bisexualita či queer). Zatímco u žen jsou omezené lesbické projevy přijatelné, neboť přitahují pozornost, tak mužská homosexualita je mnohem více normalizována. Muži se nesmí ponížít polibkem jiných mužů, aniž by přestali být správnými muži, idoly žen. To platí silně především u celebrit, a zde je patrná velká

odlišnost nahlížení časopisu na homosexualitu u hvězd šoubyznysu a u normálních smrtelníků.

Literatura:

Fejes, F. 2002. "Advertising and the Political Economy of Lesbian/Gay Identity" in Meehan, Riordan (eds) Sex and Money. Minneapolis: University of Minnesota.

Kuhar, R. 2003. Media Representations of Homosexuality:

An Analysis of the Print Media in Slovenia, 1970-2000. Ljubljana: Peace Institute.

Moritz, M. 1995. "Lesbian Chic: Our Fifteen Minutes of Celebrity?" in Valdivia (ed.) Feminism, Multiculturalism, and the Media. London: Sage.

Raymond, Diane. 2003. "Popular Culture and Queer Representation" in Dines, Humez (eds.) Gender, Race, and Class in Media. London: Sage.

Marta Kolářová

marta.kolarova@soc.cas.cz

Článek vznikl s podporou MŠMT ČR (kód 2D06014).

»

Kontroverze v diskuzi o standardu učitele / učitelky

Klíčová slova: vzdělávání, sociální politika, práce

Od března 2009 probíhá veřejná diskuze o „Standardu kvality profese učitele“ („Standard“), kterou zahájilo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT), aby získalo co nejvíce informací k vytvoření dokumentu, který má závazně formulovat současné požadavky na profesi učitele jak od učitelů samotných, tak od společnosti. Proč se MŠMT rozhodlo Standard vytvořit a co si od nového dokumentu slibuje? Co nabízí zavedení Standardu učitelům? Proč se má o dokumentu vést celonárodní diskuze? Ale především, jak se k výzvě staví „kantorský stav“?

Návrh Standardu učitele a diskuze

Standard je jednou z priorit probíhající reformy českého školství. Na stránkách MŠMT [1] se dozvíme, že je potřeba vytvořit dokument využitelný pro státní vzdělávací politiku, který by sloužil jako nová společenská smlouva kvůli změnám v nárocích na vzdělání, doprovázených zhoršujícími se výsledky českých žáků v mezinárodních srovnáních. Standard má pospat

kvalitní práci učitele (žádoucí kompetence a činnosti), specifikovat její ukazatele a definovat podmínky, za kterých je dosažitelná. Učitelům má umožnit sebereflexi a seberealizaci, stanovit si cíle a lépe se identifikovat s profesí, poskytnout argumenty při vysvětlování své práce veřejnosti. Učitelé by po jeho zavedení měli být systematicky podporováni v profesním růstu. Postupně by mělo dojít ke zvýšení atraktivity a společenského postavení profese a posílení důvěry veřejnosti ve školství.

MŠMT nechalo vypracovat výchozí návrh [2] („Návrh“), založilo diskuzní fórum s dotazníkem a vyzvalo odbornou i laickou veřejnost k celospolečenské diskuzi o Standardu [3]. Ministr školství v dopise určeném přímo pedagogům apeluje, že je nezbytné, aby se jako experti na vzdělání do ní zapojili. V Návrhu také stojí, že diskuze má za cíl pro učitele vytvořit prostor pro sdílení názorů, jak oni chápou svou profesi a její nové pojetí, posílit jejich profesionalitu a sebeuvědomování, které „by mělo postupně vést k identifikaci s kritérii Standardu.“ V dokumentech je všudypřítomný důraz na demokratickou povahu diskuze se snahou docílit obecné shody. Jak rezonuje tato snaha v diskuzích?

Kritické ohlasy a práce s emocemi

Pro pochopení reakcí učitelů je důležité si uvědomit, že školská reforma není mezi pedagogy příliš populární. MŠMT diskuzi navíc otevřelo s tím, že Standard je nezbytnou podmínkou pro navýšení přílivu financí do školství. Manažer pracovní skupiny V. Srb zdůrazňuje, že lepší financování školství je přímo závislé na vytvoření Standardu jako popisu přidané hodnoty oproti stávajícímu stavu. Bez něho k navýšení rozpočtu nedojde. Pokud učitelé chtějí více peněz, nemají jinou volbu než přijmout mantinely diskuze, tedy řešit otázku jaký Standard, a nikoli zda vůbec Standard. Názory proti Standardu přesto zaznívají velmi často, ale zřetel na ně brán nebude. Část diskutujících se cítí být tlačena k diskuzi o něčem, v co nevěří. Další okolností je nepřímé negativní hodnocení stávající práce učitelů a nutnost je „znormovat“. Aktivita Ministerstva je možné číst tak, že učitelé jsou zodpovědní za nepříznivý trend stavu českého školství, čemuž odpovídá i jedno z použitých hesel: „Kvalita vzdělávacího systému nemůže přesáhnout kvalitu jeho učitelů.“ Jsou učitelé slabým článkem českého školství?

Diskuzní fóra se stávají místem kritiky samotného Standardu, Návrhu, vedení diskuze, celé školské reformy a vůbec kroků MŠMT. „Školství jde do háje“ také kvůli snaze „vytvořit další lejtstro, vykázat činnost ministerstva a ušetřit na školách a kantorech ...“ (M. Stanek 1. 4.) Diskutující pochybují o potřebnosti a důležitosti Standardu, nevěří deklaracím o významu diskuze a jejímu dopadu na výsledný dokument. Podle skeptiků je zástěrkou k překrytí již existující koncepce prosazující progresivní přístupy ve vzdělávání, které ve svých důsledcích povedou k dalšímu poklesu úrovně žáků. Nedůvěřují slibům, že získají lepší

podmínky pro svou práci, že je řešení domyšlené a koncepční. Diskuze může být dokonce manévrem odvracejícím pozornost od opravdových problémů ve školství. Veškerá pozornost věnovaná Standardu, který povede k omezení svobody učitelů a ředitelů škol, je ztrátou času a plýtváním veřejnými prostředky. Na straně učitelů i ředitelů škol tedy panuje velká nedůvěra a silné emoce: „... Jedná se pouze o politické zadání, které hrnete dopředu, ať si myslí kantoři-praktici cokoliv. Veřejné mínění vás v konečném důsledku nezajímá, stejně si prosadíte, co chcete. ... Nechte nás, proboha, žít a učit podle svého. Máme kvalifikaci, tak by mělo být vše ostatní na nás ...“ (M. Kulhánek 4. 4.) nebo „... ministerstvem vyvolaná "diskuze" je pouze formalitou ve stylu: tak jsme si, soudruzi, poklábosili, ale přípustná je pouze konstruktivní kritika.“ (Poturčenec 30. 3.).

Manažer pracovní skupiny V. Srb aktivně obhajuje zvolený přístup a přesvědčuje o reálnosti dopadu diskuze na Standard. Varuje před negativními emocemi a vyzývá ke konstruktivní a transparentní diskusi probíhající „v atmosféře vzájemného respektu“, negativně se vymezuje vůči konfrontačnímu tónu, který „ničí věcný a kolegiální diskusní vztah“ a vyvolává u lidí „zcela nekonstruktivní emoce jako hněv nebo smutek“ (27. 3.). Konsensuální tón s důrazem na pohodu a spolupráci volí ti, kteří k diskusi o Standardu vyzývají a o to silněji vyznívají pobouřené hlasy konfrontující tyto „teoretiky“ s každodenní praxí na školách. Příspěvatelé na snahu iniciátorů o potlačování (negativních) emocí v oficiální diskusi reagují, občas upozorní na cenzuru - hrozbu smazání příspěvku. Korunovanej (23. 3.) využívá notné dávky ironie: „Maličký rej. A co emoce: "Liška není blb!" Jak praví klasik: On není blb on je korunovanej A už mne mažou... :-)“.

Teoretici nahoře proti praktikům dole

Autoři Návrhu údajně přicházejí s teorií zcela odtrženou od všední praxe na běžných školách: „pedagogiku znají maximálně ze skript, co píš, nebo z brožurek "Jak učit lépe" vydaných v rámci nějakého evropského projektu ... většina z nich nikdy nestála před 30 pubertáky a snažila se aspoň nastolit klid, když už nezkoušela v sebevražedném opojení snad i něco učit. :(“ (Návštěvník 17. 3.). Mirek: „Pohled pracujícího kantora je jiný než ... pohled úředníka či VŠ pedagoga ... na první pohled teoretici. Spousta odborných termínů v domnění, že budou vypadat chytřejí. ...“ (30. 3.) A. Chrstosová (2. 4.) doplňuje: „návrhů od akademiků a úředníků na to, jak má školství fungovat nebo jak ho mi "dole" máme vylepšovat, už tu bylo několik a obvykle k ničemu nevedly.“ Radikálně, s emocemi a přitom pregnantně tento postoj vyjadřuje Josef Dobranský (25. 3.): „Učitelé si často připadají jako vojáci v první linii, kterým došla munice. Od svých velitelů (sedí jich na MŠMT dost) čekají právní úpravu, pomocí které by mohli vyhnat ze školních tříd nevzdělavatelné asociály, vulgární, nevychované, sebevědomě drzé a agresivní žáky. Místo ostrých nábojů jste nám po internetu poslali pouze "tupý" dotazník

"upleť na sebe bič a poděkuj nám, že ses mohl vyjádřit k jeho délce.“

Obavy vyvolává učitelské portfolio, kterým by měl učitel dokumentovat a dokladovat své učení. Učitelům již nyní byrokracie zabírá čas, který by mohli vynakládat jinak, dokladování je navíc nedůstojné a spojovat kvalitu učení (a odměnu) s kvalitou dokumentů je absurdní.

Návrh je trnem v oku také kvůli jazyku [4], který si vysloužil označení jako „pedagogické ptydepe“, „ministerský newspeak“ nebo „snůška frází“, které s naším krásným jazykem nemají nic společného. J. Pinkas shrnuje: „dokument trpí tradičními neduhy kurikulárního ptydepe: nesrozumitelností, zmateností, nestrukturovaností Čím méně v něm bude obsaženo slov, tím lépe!“ (18. 3.)

Styl Návrhu a diskuze některým evokuje doby minulé s přísnou hierarchií, metodami manipulace, spoustou frází, zbytečného školení a papírování. „Teď jsem si přečetl návrh na Standardního učitele a nějak mě zmrzнул úsměv na rtech. ... Takhle nějak začínala v 70tých letech normalizace. ...“ (Zdenda 18. 3.). Návrh je dalším výmyslem „shora“, od „zeleného stolu“ nebo „liščí nory“ na obyčejného kantora zavaleného papírováním, nedostatečně zaplaceného, bez odpovídající úcty veřejnosti, vyučující nevychované žáky bez motivace a zájmu o školu.

M. Kulhánek shrnuje: „...většina učitelů žádné standardy nechce ... jedná se o další zrůdnost v pořadí ... rozpor mezi vámi nahoře a mezi námi dole je čím dál větší ... Pokud prosadíte standardy, tak jen otrávíte další a další kantory.“ (4. 4.)

Na závěr

Záměrně zde byly představeny kritické hlasy z diskuzí, které nejenže za první měsíc diskuze převažovaly, ale hlavně svědčí o hluboké propasti mezi ministerskými plány a každodenním usilováním učitelů. Odstup vznikl dávno a snaha o diskusi „shora“ je nejspíš pokusem ho překonat. Toto úsilí si vyžaduje velkou opatrnost, protože naráží na ulitu nedůvěry vybudovanou mnohými učiteli ve snaze ochránit sama sebe. Ve slůvkách „ptydepe“, „soudruzi“ či „newspeak“ se zrcadlí obavy z návratu totalizující moci.

Kateřina Vojtíšková

katerina.vojtiskova@soc.cas.cz

Článek vznikl s podporou MŠMT ČR (kód 2D06014).

[1] <http://www.msmt.cz/standarducitele> (16. 4. 2009).

[2] „Tvorba profesního standardu kvality učitele (Vstupní dokument pro veřejnou diskusi)“ („Návrh“) <http://www.msmt.cz/uploads/soubory/zakladni/>

VS_Tvorbastandardu_vstupnidokumentproverejnoudiskusi.pdf (16. 4. 2009).

[3] Tento cíl se nepodařilo do poloviny dubna naplnit. Do diskuze na webových stránkách se zapojují nejvýše stovky učitelů, řádově méně ředitelů a zcela zanedbatelně veřejnosti (oficiální: <http://standarducitele.rvp.cz/>, diskuze probíhala také na www.ceskaskola.cz, 16. 4. 2009). Naplánovány jsou dvě fáze, první končí 18. 5., druhá fáze, koncipovaná podle první, skončí v polovině července. První verze Standardu má být zveřejněna do konce října 2009. Pád vlády ale může do těchto plánů zásadně zasáhnout.

[4] Např. kompetence, mentoring, kurikulární, standardizace, diverzifikace, identifikace.

»

The Civil Society Perspective on Social Capital

Key words: social capital, civil society

Regarding social capital we can speak of one of the most famous concepts in the current sociology - articles to the topic are released daily. Among different theoretical concepts originating in the theories of Pierre Bourdieu and James S. Coleman the most disputed one is Putnam's [2000]. Generally, Putnam assumes that social networks among people contain value. Out of these relations between individuals three aspects of social capital emerge - networks of civic engagement, norms of reciprocity and generalized trust.

The Aspects of Social Capital

Generalized trust in a complex modern environment can grow from two closely tied sources; norms of reciprocity and networks of civic engagement. The higher the level of mutual trust in a community the higher is the probability of cooperation. Cooperation itself leads to trust. The idea of networks of civic engagement can be traced back to theories about civil society as Alexis de Tocqueville [1835/40] introduced. The civil society is located at the intermediary level of the society, i.e. between the state and the family. It is expected to strengthen the democratic performance of the state. In such associations, networks emerge that facilitate communication and advance the distribution of information about trustworthiness of individuals, i.e. they increase trust. Because of this, incentives to opportunistic and poor behavior are reduced. In that way, networks of civic engagement support robust norms of reciprocity. Reciprocity itself can be balanced or generalized. Balanced reciprocity indicates the exchange of goods of the same value at the same time, generalized reciprocity indicates

exchange relations containing a misbalance in the value of exchanged goods in every moment. Generalized reciprocity means that a person will help another one without expecting an immediate service in return. The norms of generalized reciprocity lead to a trusting behavior in situations people won't do so. Altogether, these characteristics of social life allow participants to act together more effectively to reach collective goals, like for instance to get a playground built in the neighborhood. Putnam created his concept mainly analyzing Italy and the United States of America. The USA are a liberal state characterized by a philosophy of self-help, where we can find high civic participation to provide this help, and Italy has a long tradition of civic participation that Putnam traces back to the 14th century. Because of this it seems questionable, if the concept can be applied also to other countries especially to the Czech Republic. International studies showed clearly that networks of civic engagement and norms of reciprocity as well as norms of reciprocity and generalized trust are not associated. In contrast to this the results regarding the relationship among networks of civic engagement and trust are rather confusing - some studies indicate an influence, others not.

Networks of Civic Engagement and Trust in the Czech Republic

Considering both aspects of social capital - networks of civic engagement and trust - is especially interesting in the context of the Czech Republic, because of its communist past. During the communist times the state forced membership and participation in the dominant party that created a negative experience with engagement and led to a retreat into personal networks. This leads to the question if this concept is appropriate to describe the networks of the Czechs?

Until today a significant part of the population relies on social networks instead on civil society to get social support. The public and private spheres are still strongly divided. Rakušanová [2007: 19] calls it "heritage of the communist grey-zone mentality". Because of the division a passive behavior towards civil issues is prevailing, that was augmented and intensified by the current individualism and consumerism [Frič et al. 1998]. Accordingly, we cannot find a strong civil society in the Czech Republic. Therefore, it is questionable how trust and norms of reciprocity should form in these networks if only a minor percentage of citizens are engaged in these. In relation to this, we can find only a low level of generalized trust in the Czech Republic. Vice versa this is a barrier to the development of the civil society. This shows that the social capital of Czechs cannot only be described referring to membership in civic associations - Putnam's concept, reduced to networks of civic engagement and trust is not appropriate for the Czech case - the studies reveal a high importance of informal networks.

Accordingly, these should be included in a concept of social capital. On the other hand, more citizens are getting involved and a new culture of civil responsibility emerges [Frič et al. 1998]. Altogether, in the course of time civic participation at the macro-level in terms of the number of NGO's and at the micro-level in terms of the number of members among voluntary associations has grown. The civil society index documents the increase in political and civic participation between 2002/2004 and 2004/2006 [Rakušanová 2007]. Additionally, Vajdová [2005] found higher trust among non-profit organization members. These results indicate that an emerging civil society can contribute to higher levels of trust, although this process is rather at the beginning.

References:

de Tocqueville, A. ([1987]1835/40): Über die Demokratie in Amerika. Zürich: Manesse.

Frič, P.; Deverová, L.; Pajas, P.; Šilhánová, H. 1998. "Defining the Nonprofit Sector: The Czech Republic." Working Papers of the Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project, no. 27, edited by Salamon, L.M. and Anheier, H.K. Baltimore: The John Hopkins Institute for Policy Studies.

Putnam, R.D. 2000. Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. New York: Simon Schuster.

Rakušanová, P. 2007. The Character of Civil Society in the Czech Republic in the Context of Central Europe. Extracts from a dissertation; Prague.

Vajdová, T. 2005. An Assessment of Czech Civil Society in 2004: after fifteen years of development; CIVICUS Civil Society Index Report for the Czech Republic; Prague.

Julia Häuberer

Julia.hauberer@soc.cas.cz

The article was supported by the grant GAUK 126507 "Měření sociálního kapitálu – případ České republiky"

»

Zdroje sociální důvěry v české společnosti

Klíčová slova: důvěra

Teorie utváření sociální důvěry

Silné vztahy důvěry založené na setkávání tváří v tvář, jak je popisoval již Alexis de Tocqueville v první polovině 19. stol., byly ve velké míře v moderní společnosti nahrazeny tenkými neosobními vazbami. Vzhledem k tomu, že dnešní společnost je značně individualizovaná, sekulární a multikulturní, a vyznačuje se také mnohem větší mobilitou, musí tedy nutně podkopávat výše uvedený typ důvěry. Na druhou stranu ale potřeba důvěry s komplexností vztahů ve společnosti neustále roste. Míra vzájemné důvěry, která představuje základní složku kolektivního sociálního kapitálu, také ukazuje na stupeň koheze té které společnosti. Empirický výzkum zkoumá důvěru sociální – generalizovanou v druhé lodi a v instituce.

Existují dva základní teoretické přístupy k důvěře a jejím zdrojům: důvěra jako vlastnost individuální, podmíněná psychologickými osobnostními rysy či sociodemografickými znaky jedince (např. vzdělání, věk) a důvěra jako vlastnost sociálních systémů, zde uvažujeme vliv systémových charakteristik společností a jejich institucí. V sociálních vědách se lze setkat s mnoha teoretickými modely vysvětlujícími zdroje sociální důvěry, které jsou jak komplementární, tak protichůdné. Newton a Delhey (2003) je shrnuli do následujících šesti teorií.

Mezi individuální přístupy patří osobnostní teorie, která vychází z osobnostních rysů jedinců. Důvěru podporuje zejména životní optimizmus a pocit kontroly nad životem. Podle sociálně psychologické teorie rozvíjené v 50. a 60. letech se dají lidé rozdělit dle charakterových rysů na cyniky a důvěřující a toto osobnostní založení se pak promítá nejen do důvěry v druhé lidi, ale i do jejich hodnocení politických institucí. Jinou individuální teorií je teorie sociálního úspěchu a blahobytu založená na předpokladu, že důvěra představuje určité riziko, přičemž bohatí si mohou dovolit více riskovat než chudí. V důsledku toho „ti, co nic nemají, jsou méně důvěřiví než ti, co něco mají“.

Teorie odvozené z vlastnosti sociálních systémů tvrdí, že míra důvěry individua se odvíjí od toho, jak vnímá důvěryhodnost okolní společnosti. Teorie dobrovolných sdružení vychází z tocquevilliánské tradice, podle ní si jedinec v prostředí dobrovolných sdružení osvojuje vlastnosti „dobrého občana“: důvěra, reciprocita, empatie, smysl pro společný zájem a společné dobro. Teorie sociálních sítí považuje za důležité pro důvěry aktivní přináležetost člověka k sociálním okruhům jako jsou rodina, přátelé či sousedská komunita. Osamělost a vykořeněnost

naopak obecnou důvěrou vůči druhým lidem snižují. Komunitní teorie vychází z předpokladu, že pro utváření vzájemné důvěry a solidarity mezi lidmi je určující velikost místa bydliště, bezpečnost a spokojenost s místní komunitou, v níž člověk žije. Společenská teorie pak tvrdí, že důvěra je ovlivněna makrospolečenskými faktory: společnosti s příkřejšími nerovnostmi, konflikty mezi vrstvami a nebo etnickými skupinami, tedy s nižší mírou koheze, mají také většinou menší míru důvěry. Důvěra se také utváří na základě důvěryhodnosti existujících společenských a politických institucí, míře politické svobody.

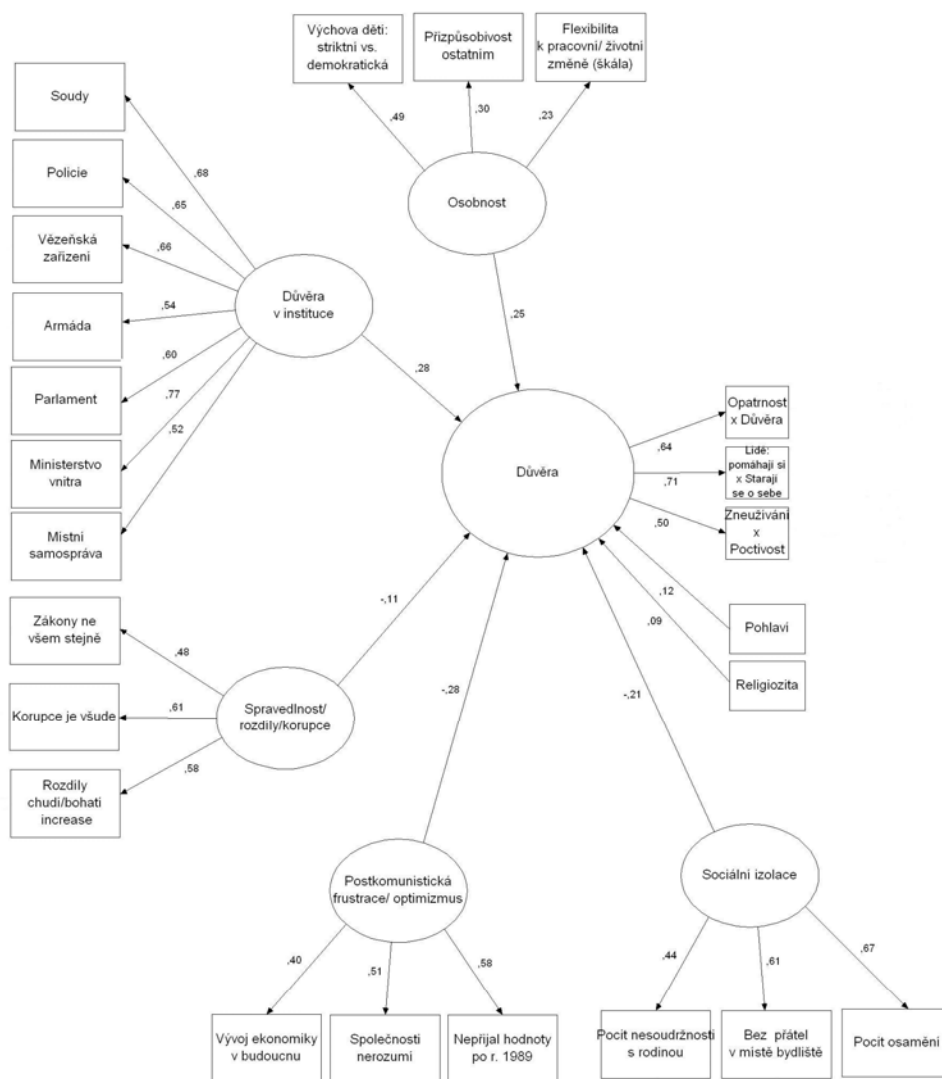
Empirický model sociální důvěry a její prameny v české společnosti

Nosnost uvedených teorií v podmínkách české společnosti ověříme na datech z výzkumu Aktér a rizika 2005 (respondenti starších 20 let, N=1746).

Vzhledem k tomu, že vycházíme z výzkumu, v němž nebyly všechny uvažované indikátory kořenů důvěry, představují uvedené teorie pouze obecný interpretační rámec. Uplatnili jsme metodu strukturního modelování, která umožňuje posoudit komplexní vztahy mezi soustavou proměnných. Každou z šesti teorií reprezentovalo v modelu několik znaků sloučených do celkové latentní dimenze. Prezентujeme pouze finální odhad parametrů celkového modelu, v němž jsou uplatněny pouze ty vlivy, u nichž byl v předchozích dílčích modelech prokázán statisticky i věcně významný vztah k důvěře. Výsledky v zjednodušené podobě uvádí obrázek 1. Je třeba podotknout, že uvažovat jednoznačný kauzální směr od

jednotlivých determinant směrem k důvěře v žádném případě nelze. Nejenže časová souslednost není vždy zřejmá, ale také nelze posoudit vliv dalších charakteristik, které model nezahrnoval.

Obrázek 1. Model determinant sociální důvěry

Chi-square: 1351,725 (247 df) p= .000
GFI= .929, AGFI= .913, RMSEA= .054

Zdroj: Aktér 2005, věk 20+

Sociální důvěra byla měřena pomocí tří výroků (tzv. Rosenbergova škála): 1) Řekl(a) byste, že většině lidí se dá věřit, nebo že člověk musí být při jednání s lidmi velmi opatrný? 2) Řekl(a) byste, že lidé se snaží si navzájem pomáhat, nebo že se starají jen o sebe? 3) Myslíte si, že většina lidí, když se jim naskytne příležitost, se Vás pokusí jen využít, a nebo se k Vám zachovávají poctivě? V modelu tvoří tyto položky latentní proměnnou Důvěra.

Co přinesly výsledky finálního modelu zdrojů sociální důvěry? Předně se ukázalo, že se neuplatňují vlivy dané komunitní teorií, teorií občanské participace ani teorií blahobytu. Newton a Delhey, z jejichž konceptualizace jsme vycházeli, považují dimenzi sociální izolace za součást teorie sociálních sítí, podle našeho názoru je jí však vhodnější považovat za prvek osobnostních charakteristik, protože se jedná spíše o pocity jedince a nikoliv o strukturně vyjádřené parametry egocentrické sociální sítě (počet přátel a jejich atributy). Dodejme, že druhá uplatněná latentní dimenze sociálních sítí – v níž byla míra zasiťování jedince zachycena mnohem lépe, neboť obsahovala navštěvování kulturních akcí a sledování TV jako negativně indikovanou sociabilitu – se v modelu neuplatnila. Efekt sociálních sítí na generalizovanou důvěru je jak z hlediska velikosti, tak různorodosti v českém prostředí minimální (viz Šafr 2008).

S vědomím toho, že se jedná o zjednodušený model a data podléhající určitým limitům, můžeme říci, že sociální důvěra je v naší společnosti ovlivněna dvěma hlavními okruhy vlivů. První okruh se váže na osobnost jedince – psychologické rysy a hodnotové orientace, kdy důvěra vzrůstá s flexibilitou v práci i životě, schopností přizpůsobit se ostatním a preferencí demokratické výchovy dětí. Klesá naopak, když se jedinec cítí sociálně izolovaný (osamělost, nezačlenění do rodiny a komunity). V druhém okruhu generalizovanou důvěru posiluje kladné hodnocení politického systému a jeho výkonnost skrze důvěru ve státní instituce spolu s optimismem při hodnocení budoucího vývoje ekonomiky. Na druhé straně jako důvěru oslabující se ukazuje deziluze z vývoje po roce 1989 a negativní hodnocení současné situace ve společnosti (nepříznivé srovnání situace v porovnání s vyspělými zeměmi v oblastech rovnosti před zákonem, rozdílů mezi bohatými a chudými a míry korupce a úplatků). Toto zjištění tak v zásadě odpovídá závěrům z komparativních analýz evropských zemí Delheye a Newtona (2003).

Ty ukazují na to, že společnosti s nízkou mírou důvěry, mezi něž patří většina postkomunistických zemí, lépe popisují teorie založené na kolektivní zkušenosti. Nízká míra důvěry je v těchto zemích v nemalé míře důsledkem předchozího komunistického režimu, který vytvářel postoj nedůvěry jak vůči institucím, tak druhým lidem. Tyto země jsou stále ještě zatíženy komunistickým dědictvím, které se promítá do institucí, pravidel a symbolů, jakož i do myslí aktérů (Sztompka 1999). Zdá se tedy, že vzniklá kultura nedůvěry nezaniká automaticky s pádem totalitního režimu, ale přetrvává ještě určitou dobu, někdy i po generace, v hodnotách a postojích lidí. Společenské podmínky nad individuálními dominují také v důsledku radikálnosti celospolečenských změn a transformační nejistoty. Ukazuje se, že i po dvaceti letech od pádu železné opony u nemalé části české populace stále přetrvávají sociálně psychologické kořeny nedůvěry k druhým lidem. Jejich původ lze připsávat období občanské pasivity, absenci zkušenosti s výraznými odlišnostmi v sociální síti či nedostatkem sebedůvěry a víry ve vzájemnou kooperaci občanů ve veřejném prostoru.

Literatura

Delhey, J., K. Newton. 2003. "Who Trusts? The origins of social trust in seven societies." *European Societies*, 5(2): 93–137.

Sztompka, P. 1999. *Trust. A Sociological Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

Šafr, J. 2008. „How inter-connected are citizens in society, and why does it matter?“ *SOCIOweb* 7-8: 17–22.

Markéta Sedláčková

market.sedlackova@gmail.com

Jiří Šafr

Jiri.Safr@soc.cas.cz

Julia Häuberer

julia.hauberer@soc.cas.cz

Článek vznikl s podporou MŠMT ČR (identifikační kód 2D06014).

« Vydává Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., dne 1. 5. 2009 » « Šéfredaktorka: Marta Kolářová »
« Redakční rada: Daniel Čermák, Radka Dudová, Jana Chaloupková, Yana Leontiyeva, Pat Lyons, Petra Guasti, Natalie Simonová, Eva Mitchel, Petr Sunega, Iva Štohanzlová » « Technická redaktorka: Michaela Vojtková »
« Adresa: SOCIOweb, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Jiřská 1, 110 00 Praha 1, tel./fax: +420 222 221 662, e-mail: socioweb@soc.cas.cz » « ISSN 1214-1720 »

« © Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Praha »